

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

OKTOBER 6 · 94

Gewichtsansatz der Münzen durch Abwägen und Feilen.

**Fyrtonn på svenska medaljer
Dyttingar och blåmysare
SNFs årsmöte 1994**

Pris 15 kr

INLÄMNING PÅGÅR

till vinterns auktion, december 1994.

Vi söker främst högklassiga svenska mynt
— förmånliga inlämningsvillkor

MYNT GALLERIET

Biblioteksgatan 5, Box 7049, 103 86 Stockholm.
Telefon 08-611 33 88. Telefax 08-611 25 11.

Helårsabonnemang 1994 (2 auktionskataloger, 2-4 lagerlistor) mot insättning av SEK 150:– på postgiro 831 63 28-7.

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Nybrogatan 36, Box 5132, 102 43 Stockholm
Tel. 08-662 62 61 Fax. 08-661 62 13

KÖPER ♦ SÄLJER ♦ VÄRDERAR
MYNT ♦ SEDLAR ♦ MEDALJER
ORDNAR

Numismatisk litteratur

Medlem av Sveriges Mynthandlars Förening

SVENSK

NUMISMATISK TIDSKRIFT

har en upplaga på 1.400 ex.

Ca 1/10 av dessa når utanför Sveriges gränser
– Norden, Europa, USA.

Tidningen kommer ut med 8 nr per år:
första veckan i
februari – maj, september – december.

Våra annonspriser är jämförelsevis låga.
För annonsering kontakta Kjell Holmberg,
tel 018-38 23 47 (kvällstid och helger).

Prisexempel:

1/1 sida (151×214 mm)	1.800:–
2:a omslagssidan	2.200:–
4:e omslagssidan	2.500:–
1/2 sida (151×105 mm)	1.000:–
1/4 sida (72×105 mm)	500:–
1/6 sida (47×105 mm)	350:–
1/12 sida (47×50 mm)	175:–

Sista materialdag: Den 1:a i månaden före utgivning.
Heloriginal eller manus och gärna skiss
sändes till Kjell Holmberg efter överenskommelse.

Annonsor som ej är förenliga med
SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98
onsdag - torsdag kl 10.00 - 13.00
Fax 08-667 07 71

Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5405
114 84 Stockholm
Tel 08-783 94 00
Fax 08-663 97 35

Ansvarig utgivare:
Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:
Monica Golabiewski Lannby

Manuskriptgranskare:
Lars O. Lagerqvist
Även tel 0152-200 79

Annonser och auktionskalender:
Kjell Holmberg
Tel 018-38 23 47
(kvällstid och helger)

Prenumerationer:
Pris 125 kr/år (8 nr)
Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

Tryck:
Masterprint
Sätter & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

SNFs program hösten 1994

Föreningslokaler är öppna för medlemmar - gärna med sällskap - en torsdagskväll i månaden. Dörrarna öppnas kl 18.30.

- 6 oktober Öppet hus.
25 oktober Lars O. Lagerqvist kåserar om Bernadotterna i mynt och medaljer.
3 november Öppet hus.
1 december Öppet hus.
14 december Julfest med kaffe, lotterier frågesport m.m.

Om ej annat anges hålls mötena kl 18.30 på Banérgatan 17 nb. Tag buss nr 44 eller 54 eller T-bana till Karlaplan.

Numismatiskt TV-program. Ni som i somras missade Ulf Schenkmanis program "Från Krösus till Wibble" får en ny möjlighet att se det i höst. Serien om fyra delar kommer att gå i repris i TV 2 lördagarna den 8, 15, 22 och 29 oktober kl. 18.30.

Kansli Besökstid 10.30-13.00 onsdag och torsdag.
Stängt: Midsommar - 1 september samt jul- och nyårshelgerna.

Innehåll SNT 6 · 94

	Sid
Fyrtorn på svenska medaljer	148
Präglad reklam för reservoarpenne	151
Dyttingar och blåmysare	152
Den ekonomiska uppräckningen efter nödmynnten	153
Elektroniska pengar	154
Kort om myntsamlaren Per Hanselli	154
"Att bäras i högblått band med gula kanter" - om tre improviserade belöningsmedaljer	155
Den ryska myntskatten från Mynthuset	158
En sidentavla med sedelmotiv	159
Trädgårdsmästare blir mångmiljonär på romerska mynt	160
Personalia	161
S:t Georg i Karlskrona	162
Svenska Numismatiska Föreningens årsmöte	162
Recensioner	164
Falskmyntarskatt under en törnsbuske	165
Myntnytt	166
Pressklipp	166
Auktioner & Mässor	167
Sedelnytt	167

Omslag

I år fyller Wien 800 år som myntort. Det handkoloretrade kopparsticket är hämtat ur *Wiener Hauptmünzamt* och föreställer sex unga damer, som ägnar sig åt viktutjämning av guldmynt genom vägning och finslipning. Bilden är framställd av Moritz Ledeli (1856-1920), som gjorde sig känd genom sina många bilder från folklivet i Wien. Foto: RIK-foto.

Fyrtorn på svenska medaljer

Av Ian Wiséhn

Fyrtorn förekommer i olika sammanhang i konsten. Ofta rör det sig då om dramatiska oljemålningar med fartyg i storm som hjälps av fyrens blinkande sken. Fyren och båken symboliserar vanligen begreppen varning och budskap. I svensk medaljkonst finns ett mindre antal medaljer som visar olika typer av fyrrar. De är från skilda epoker och har av olika anledningar hamnat på medaljer.

Få länder i Europa har en så svårseglad skärgård som Sverige. Farliga grund har genom åren sänkt åtskilliga fartyg. Landhöjningen har ständigt ställt till med problem samtidigt som fartygens storlek och djupgående hela tiden ökat. Sedan medeltiden har kustbefolkningen försökt skydda fartyg genom att under stormar tända på vedbåkar ute på klippor. Under 1500-talet utprickades Stockholms skärgård med hjälp av rusk- eller slätprickar, dvs stänger med eller utan ruska. Andra sjömärken som utsattes var stenkummel, kasar etc. Under 1600-talet utvecklades sjömärkena varmed flera spirbåkar, känningbåkar och fyrrar uppfördes. Amiralitetskollegiet fick under 1630-talet i uppgift att undersöka kusterna och göra beskrivningar för inloppen till de viktigaste hamnarna runt Östersjön. År 1644 var undersökningen klar och arbetet trycktes under namnet *Sjömärkebok*. I denna redovisas inga svenska fyrrar, men redan 1645 erhöll Sverige genom freden i Brömsebro tre fyrplatser, nämligen Nidingens fyrplatser samt Ösels och Runös fyrplatser. Alltsedan denna tid har Sverige haft ett gott fungerande fyrväsen.

I Kungl. Myntkabinettets samlingar finns olika exempel på medaljer med anknytning till svenska fyrrar.

1. **Mattias Iser** (1645–1725), biskop i Västerås. Medaljen är graverad av Arvid Karlsteen tidigast 1694, silver, 52 mm, Hy I, s. 136

Åtsidan visar Iserns bröstbild. Frånsidan visar ett fyrtorn stående på en klippa med fartyg seglande på havet i bakgrunden. I himlen finns halvmånen mellan moln. Överst i halvcirkel texten: MONSTRAT

ITER ([Han] visar vägen) och nederst i exerguen årtalet 1694.

Fyrtornet är en ren fantasifyr. Vid slutet av 1690-talet var det emellertid möjligt att man hade en oljelampa eller tagljus inbyggd i lanterninen. Vissa forskare hävdar att man i fyren hade en öppen stenkolseld med extra förstärkande speglar bakom, men denna konstruktion är mindre trovärdig eftersom speglarna snabbt skulle svärtas ner i blåsten. Vid dåligt väder kunde elden inne i fyren ersättas av en uthängande stenkolsgröta.

2. **Karl XII. Konungen landstiger på skånska kusten 13 (24) december 1715.** Medaljen är graverad av Georg Wilhelm Vestner i Nürnberg ca 1716. Den är präglad i silver, 43 mm, Hd 188.

Åtsidan visar kungens bröstbild. Frånsidan visar ett fartyg, med tre kronor i flaggan, som närmar sig en hamn. På en utskjutande pir står ett signaltorn/fyr. Omskriften i halvcirkel lyder: PER VARIOS CASVS PER TOT DISCRIMINA REGNIS (För rikena genom så många farofyllda situationer). Nederst i exerguen finns texten: VDSTAEDT. 26 DEC (övers. Ystad den 26 dec.).

Först måste man konstatera att Vestner avbildat Ystad i fantasiform. Han har naturligtvis inte varit på plats. Det kunde dock ha funnits ett signaltorn eller fyr inom hamnområdet. Fyrtornet tycks vara byggt i sten.

3. **Adolf Fredrik, hertig av Slesvig-Holstein, vald till tronföljare i Sverige den 23 juni (4 juli) 1743.** Medaljen är utförd av Engel Hartman omkr. 1743. Den är präglad i silver, 52 mm, Hd 1. Detta är Engel Hartmans sista medalj.

Åtsidan visar Adolf Fredriks bröstbild (förebilden är okänd). Frånsidan visar ett fyrtorn med strålände lanternerna på en klippa vid havet. I bakgrunden seglar ett flertal skepp. På himlen finns stjärnor och små moln. Överst i halvcirkel texten: OMNIBUS PRODESSE. CUPIT (Hans önskan är att gagna alla) och nederst i exerguen: DEI GRAT. REG. MAI. NUT. SENAT. ET. STAT. UNANIM. CONSENS. SUCCESS. REGN. SVEC. ELECT. D. 23 IUNI. 1743 (Med Guds nåde, med Kungl. Maj:ts välbehag, med rådets och ständernas enhälliga samtycke vald till Svea Rikes tronföljare den 23 juni 1743).

Omkring 1740-talet brukade man bygga fyrrar av gråsten med ett yttre skikt av sandstensnubbsten. De kunde vara mellan 30–40 meter höga. Högst upp placerades paraboliska speglar och framför dessa, ol-

jelampor. Fyrapparaten brukade täckas av en sexsidig trälanternin med små blyinfattade glasrutor. Lanterninen ströks med olja. Under 1760-talet ersattes en del gamla fyrapparater med en ny typ av speglapparat med rörliga speglar. Fyren på medaljen överensstämmer med förnämnda typ, men är annars en ren fantasibild.

4. **Rikets ständer antar ny riksdagsordning den 8 december 1865.** Medaljen är graverad av Adrien Hippolyte Veyrat, Bryssel, efter en beställning av M. Lagerberg och A. W. Stiernstedt. Den senare lär efter verkställd prägling av ett mindre antal medaljer ha kastat stamparna i Norrström i Stockholm. Hyckert, NM XIII, s. 61–63.

Åtsidan visar den svenska kungakronan vilande på fyra kolonner, vid vilka står symbolerna för de fyra ständerna. Text i halvcirkel: IN SECULIS HINC ROBUR ET SALUS (I sekler härur styrka och hälsa) och i exerguen: MAIESTAS ORDINESQVE REGNI PLUS CCC ANNOS CONIUNCTI (Rikets majestäter och stånd har varit enade i mer än 300 år). Frånsidan visar en hamnscen. Ett linjeskepp, med tre kronor på akterspeglarna, svenska örlogsflyggen under gaffeln, seglar med fulla segel från hamn. På kajen står en tänd fyr. Havets vågor bryter fram mot klippor. Ur molnen framlungar blixtrar. I exerguen texten: ORDD. R. SVECIAE VIOLENTER FRACTI MDCCCLXV (Konungariket Sveriges stånd brutna med våld 1865).

Troligen är fyrramställningen en ren fantasikomposition. Annars var det inte helt ovanligt med stenfyrrar i anslutning till kajer och pirar.

Prenumerera på
årsset och jubileumsmynt
från Norge, Danmark och Finland
genom oss.

Även utgåvor från hela världen.
Sedlar. Polletter.

Listor skickas gratis.

NORRTÄLJE MYNT AB

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

1.

2.

3.

4.

5. **Gustaf af Klint** (1771–1840), kartograf och viceamiral. Medaljen är graverad av Lea Ahlborn och slagen 1884 av Vetenskapsakademien. Medaljen är präglad i silver och brons och mäter 31,5 mm.

Åtsidan visar Gustaf af Klints bröstbild, höger profil samt omskriften: GUST. A KLINT CLASSIS SVEC. PRAEFECTUS (G a K chef för svenska flottan) och efter nedre kanten: N. 1771 O. 1840. Nedanför huvudet finns konstnärsinitialerna: L. A. (dvs Lea Ahlborn). Frånsidan visar en man, klädd i flottans uniform, stående vid rodet på en öppen båt, som för fulla segel går fram mellan klippor. På yttersta klippan står en pyramidformig båk. Överst i halvcirkel texten: EXPLORET VIAS ET DESIGNAT (Han utforskar och tecknar vägen). Nederst i exerguen texten: SOCIO DE RE NAUTICA / OPTIME MERITO / REG. ACAD. SC. SVEC. / MDCCCLXXXIV (Åt den ledamot av Kungl. Svenska Vetenskapsakademien som på ett synnerligen förtjänstfullt sätt gynnat den svenska flottan).

5.

6. **Israel Hwasser** (1790–1860), professor i teoretisk och praktisk medicin vid Uppsala universitet. Medaljen är graverad av Lea Ahlborn och slagen 1873 av Vetenskapsakademien. Medaljen är präglad i silver och brons och mäter 31 mm. Hyckert II, sid. 148.

Åtsidan visar Israel Hwassers bröstbild, vänster profil samt omskriften: ISR. HWASSER MED. THEOR. ET PR. PROF. UPS. Nederst NAT. 1790. DEN. 1860. Frånsidan visar ett fyrtorn med en strålande lanternin, stående på en klippig strand vid havet. I fjärran syns ett fartyg. Överst i halvcirkel finns texten: ARDET ET DIRIGIT. I exerguen: SOCIO INGENIOSISS. / REG. ACAD. SCIENT. SVEC. / MDCCCLXXXIII.

Fyren tycks vara en fantasibild av konstnärinnan, men den ansluter till de fyror som byggdes under perioden 1800–1850. Det bör vara en linsfyra eller en spegelfyra.

6.

7. **Oskar II:s och drottning Sofias silverbröllop**. Medaljen är graverad av Lea Ahlborn och är slagen 1882 av Svenska segelsällskapet. Den är präglad i brons, silver och guld och mäter 70 mm. Hycker, NMXIII, s. 116, nr 51.

Åtsidan visar kungaparet i profil samt omskriften: OSCAR II SVERIGES OCH NORGES KONUNG. SOPHIA SVERIGES OCH NORGES DROTTNING och nederst: 1857–1882.

Frånsidan bär texten: LYCKLIG FÄRD MOT ÖNSKADT MÅL överst i halvcirkel. Därunder syns en regatta i Stockholms skärgård, utförd av några av Svenska segelsällskapets båtar, med chefsfartyget, skonerten Vanadis, seglande i förgrunden. På avstånd syns land med Landsorts fyrtorn. I exerguen finns texten: VID KONUNGAPARETS SILFVERBRÖLLOP

7.

8.

Samtliga fotografier: RIK-foto. Skala 1:1.

AF DET FEMTIOÅRIGA SVENSKA SEGELSÄLLSKAPET på fem rader.

Landsort har varit fyrplats sedan 1678. Fyren står på ön Oja utanför Södertörns sydspets.

8. **Gustaf Dalén** (1869–1937), uppfinnare och företagsledare. Medaljen är graverad av Erik Lindberg och slagen av Kungl. Vetenskapsakademien 1945. Den är präglad i silver och mäter 31 mm. Ehrensvärd, NM XXXII:2 s. 424.

Åtsidan visar Gustaf Dalén, vänster profil. Överst texten: GUSTAF DALÉN. Till vänster om porträttet: N. MDCCC/LXIX. Vänster porträttet finns texten: OB. MCMXXXVII. Frånsidan visar en krans omslutande inskriften: DIE / DEFICIENTE / PHAROS / ACCENDERE / TE-NEBRAS / JUBET (När skymningen faller bjuder han mörkret att tända fyrarna). Utanför kransen finns texten: SOCIO. MERITISSIMO / R.AC. SCIENT. SUEC. / MCMXLV.

Tanken var först att Erik Lindberg skulle avbilda en fyr tillsammans med en lämplig text, men han ansåg att medaljens lilla format skulle utgöra ett hinder för att visa det-

ta tema. Daléns uppfinningar i början av 1900-talet gjorde att gasförbrukningen vid fyrarna i världen minskades med drygt 90%. Gustaf Dalén fick nobelpriset i fysik 1912 "för hans uppfinningar av självverkande regulatorer att i kombination med gasackumulatörer användas till belysning av fyrar och lysbojar".

Källor och litteratur:

Ehrensverd, U., Medaljgravören Erik Lindberg 1873–1966. Del 2. *Numismatiska Meddelanden* XXXII:2, Stockholm 1988.

Hedin, A., *Ljus längs kusten. Berättelser från tio svenska fyrplatser*. Stockholm 1988.

Henningens, H. m.fl., *Det danske Fyrvesen gennem 400 år*. København 1960.

Hildebrand, B. E., *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer*. Stockholm 1874–75.

Hyckert, B. E., *Sveriges och konungahuset minnespenningar, praktmynt och belö-*

ningsmedaljer efter 1874 jämte några från äldre tider. *Numismatiska Meddelanden* XIII, Stockholm 1892.

Hyckert, B. E., *Minnespenningar öfver enskilda svenska män och kvinnor. Andra delen*, *Numismatiska Meddelanden* XVII:2, Stockholm 1915.

Hägg, E., *Bland lotsar och fyrmän*. Stockholm 1930.

Nilsson, G., *Kustvakt, lotsar, sjöräddning, fyrväsen*. Stockholm 1965.

Olsén, B., *Lea Ahlborn. En svensk medaljkonstnär under 1800-talet*. Lund 1962.

Palmqvist, C., *Winga*. Göteborg 1945.

Stevenson, D. A., *The world's lighthouses before 1820*. London 1959.

Thunman, D., *De svenska fyrarnas bebyggelsehistoria, från 1600-talet till 1850. Hur skall detta kulturarv förvaltas?* Examensarbete utförd vid Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet, Göteborg 1992.

Wästberg, E., *Gustaf Dalén. En stor svensk*. Stockholm 1954. □

Präglad reklam för reservoarpenna

Från slutet av 1800-talet och in i 1900-talet lät olika svenska företag tillverka präglade reklamjetonger/ polletter. Dessa var ofta tillverkade av den då ovanliga metallen aluminium. Efter första världskriget anslöt sig firman Svanström till dessa utgivare av präglad reklam.

Svanströms pappershandel grundades av affärsmannen Frans Svanström (1832–1909). Pappershandel var då en ny företeelse inom köpmannavärlden. Svanströms var framgångsrika, och man försåg snart en mängd av rikets folkskolor och andra skolor med en stor del av deras undervisningsmaterial. Svanströms började även importera leksaker, bla av den typ som gav materiel åt den sk Frøbelska uppfostringsmetoden.

Svanströms reklamjetong mäter 35 mm i diameter och visar på åtsidan mittparti en konstfullt utförd siffra 1 som flankeras ovan av texten MONTBLANC och nedan av MASTERPIECE. Omskriftens text lyder: SVANSTRÖMS, med tre upprepningar.

Frånsidan visar i mitten ett skrivstift från pennfirman Montblanc. Vid

stiftets sidor finns texten TRYCK / SJÄLV FYLLARE. Omskriften lyder: DET ÄR PÅ GULD PENNAN DET KOMMER AN. SKRIV DÄRFÖR MED MONTBLANC. Säkerst var reservoarpennan en storsäljare hos Svanströms.

Den första reservoarpennan tillverkades i England i början av 1800-talet. Den fungerade emellertid inte särskilt bra, eftersom den tidens bläck var alltför tjockflytande. Först 1884 tillverkade Lewis Edson Waterman i

New York fungerande reservoarpennor. Längre fram förenklades påfyllningen av nytt bläck genom att pennorna försågs med en kolv. Sedan luften pressats ut ur bläckcylindern, sög kolven upp nytt bläck. Under 1950-talet började man ersätta bläckreservoaren med bläckpatroner, som byttes när de var tomma. Parallellt med reservoarpennan fanns naturligtvis också kulpetspennan.

Vi vet inte om innehavet av reklamjetongen var förenat med någon rabatt eller dylikt. IW

Reklamjetong från Svanströms pappershandel i Stockholm. Foto: RIK-foto.

Dyttingar och blåmysare

I Nordisk Numismatisk Årsskrift för år 1946 ingår en underhållande artikel med titeln *Slangbenämningar på mynt och pengar*, skriven av Gösta Langenfeldt. Den behandlar mycket riktigt alla upptänkliga ök- och smeknamn som mynt och sedlar erhållit av fantasirika, mer eller mindre tillfälliga ägare under århundradena. Den långa förteckningen skall här kompletteras med ett par benämningar från 1590-talet.

Dyttingar

I Stockholms stads tänkeböcker för år 1593 redogörs för hur man den 15 oktober diskuterade i rådstugan hur vissa varor, bl a öl och kött, skulle prissättas. I detta sammanhang talas om de "dutkan som nu wancke", dvs börjat cirkulera. Det rör sig utan tvekan om Sigismunds polska 3-groschen, som med början år 1588 präglades i stora mängder vid ett flertal myntverk (här avbildas en från Riga, fig. 1). Redan på våren 1588 hade Johan III fått se prov på de nya polska mynten, men var så missnöjd med sonens porträtt, att han ville tillverka nya stamper i Sverige som skulle sändas till Polen. Bl a skulle åtsidesstamper till "dyttiker" graveras. Benämningen går att härleda till det polska ordet "dudek" (härågel), vilket syftar på den polska riksörnen. Den återfinns på fransidan av de 3-groschen som började präglas 1528. På tyska blev benämningen förvanskad till "Düttchen" eller "Dutgenn". Det intressanta är dock att ordet även försvenskades; några år senare, i notiser mellan åren 1600–1608, talas det nämligen om "dyttingar".

Blåmysare

En annan myntbenämning från denna tid, som uppenbarligen också har en kontinental förebild, är "blåmysare". Skillnaden är dock, att här har öknamnet – efter en viss försvenskning – överförts på ett svenskt myntslag. Beteckningen "Blaumüser" (Blaue Mäuse), dvs "blåmöss", uppstod på 1520-talet i Nijmegen och avsåg då stadens låghaltiga halvstvyvar. Namnet kom i Tyskland att beteckna andra låghaltiga småmynt. Färgen på dessa mynt var troligen "blå", dvs mörk, i vart fall efter en tids cirkulation.

Fig. 1. "Dytting"; Riga, 3-groschen 1588.

I tänkeboken berättas år 1599 om en kvinna, som stod anklagad för hor inför borgmästare och råd. Det var hennes egen man som hade stämt henne inför rätta. Hon försvarade sig med att han själv hade försatt henne i en svår situation, då han lämnat henne "uthi allsomstörste armodh och eländhet och icke till en blåmyser lefft hänner honn och hennes barn kunde lefue åf". Att inte ens ha en "blåmysare" var tydligen höjden av fattigdom!

kittlar och annan utbränd gammal kittelkoppar, som genast omvandlades till mynt. Ytterligare några veckor senare präntade skrivaren uppgiven: "O Herre Gud, förlåna oss härefter bättre köp än nu uti två år varit haver".

Det skulle dock dröja till 1594, innan bättre mynt började vankas, fig. 2 b. "Blåmysare" präglades även 1593, nu med något högre finvikt mellan 0,0982 och 0,1596 gram. I Sigismunds myntordning av den 1 januari

Fig. 2 a-b. "Blåmysare"; Fyrk 1589 och 1594. Foto: Gabriel Hildebrand, RIK-f.

Wilka var då dessa mynt? I en tidigare notis, från år 1592, får vi en ledtråd. Där talas det nämligen om att 9 mark klippingar (av det synnerligen låghaltiga slag som då präglades) motsvarande 4 mark i ören och halvören, medan man för 4 mark "blåmysere", endast behövde erlägga 5 1/2 mark klippingar. Av sammanhanget framgår med andra ord att "blåmysare" måste motsvara fyrkar, fig. 2 a. Under den galopperande inflationen vid början av 1590-talet var nämligen fyrkarna om möjligt ännu sämre än halvörena och örena. Den lägsta finvikt som anges av Wallroth för 1/2-örena är 0,0356 gram, medan fyrkarna som lägst höll 0,0095 gram, det vill säga 9,5 tusendels gram (!). Bara en månad efter det att ovanstående notis var införd skrev man i tänkeboken (den 20 maj) att myntet nu var så vanvördat, att ingen ville sälja något för penningar. Till myntverket fördes alla gamla

1594 – som ju i övrigt innebar ett återställande av myntens vikt och halt till 1560 års nivåer – hade fyrken dock en i stort sett oförändrad finvikt, 0,1527 gram. Det är således inte otroligt att 1599 års notis om "blåmysare" åsyftar de fyrkar som då präglades, dvs Sigismunds.

Litteratur

Stockholms stads tänkebok 1592 (s. 22), 1593 (s. 170), 1599 (s. 228), 1600 (s. 61), 1604 (s. 336) och 1608 (s. 302). Sthlm 1939–64.

L. O Lagerqvist: Sigismunds myntporträtt i Polen år 1588. *Myntkontakt/SNT* 1978/2.

F. Frhr von Schrötter: *Wörterbuch der Münzkunde* (nytryck, Berlin 1970), artiklarna Blaumüser och Düttchen.

K A Wallroth: Sveriges mynt 1449–1917 (*Numismatiska Meddelanden XXII*, 1918) s. 44–45 och 48–50.

Bengt Hemmingsson

Den ekonomiska uppräckningen efter nödmynten

Efter Karl XII:s krig nöjde sig inte det unga ständerväldet med att endast söka avhjälpa den nöd, som kriget alstrat, eller återställa gamla grundvalar för rikets odling. Så snart de närmaste behoven var tillfredsställda genom den lättade tillförseln, freden tryggad med alla fiender och ordningen återställd i den svenska statens förvaltning, kom en naturlig önskan att snabbt och systematiskt skapa ett nytt välstånd och utveckla rikets ekonomiska tillgångar. Industrin och handeln befrämjades nu i sann merkantilistisk anda.

I oskiljaktigt sammanhang med hela den ekonomiska upplomstringen stod mynt- och kreditväsendets utveckling. Sedan nödmyntet var avskaffat (men fortfarande i cirkulation), kom så småningom gott mynt i rörelsen. En riksdaler (specie), motsvarande i halt och vikt den hamburgska riksdalern, räknades lika med 3 daler silvermynt eller 9 daler kopparmynt eller 36 mark (på varje daler räknades 32 öre, ett skiljemynt, som utgavs både i koppar och i silver). Av guld präglades endast dukater, lika med två riksdaler. En tunna guld åter var en räkneenhet, som betecknade 100 000 daler sm. Guld och silver fanns emellertid i otillräcklig mängd för behovet av mynt. Därför myntades koppar inre endast till skiljemynt utan även i stora sk plåtar. En "plåt" med valören 2 daler sm var lika med 6 daler km eller 2/3 riksdaler. Kopparmyntet, vars påstämplade värde var betydligt över koppars marknadspris och vars värde i förhållande till ädel metall var varierande, trängde naturligtvis det bättre myntet ur rörelsen och var rikets huvudmynt. Då detta mynt var synnerligen opraktiskt och tungt, började till lättad för rörelsen pappersmynt att utveckla sig vid sidan härav. Redan förut utgav banken sk transportsedlar eller insättningsbevis, som överflyttades till en annan person genom påteckning. En kunglig förordning av 1726 bestämde, att transportsedlar, som ej fick utges på mindre summa än 50 daler km, hädanefter skulle mottas tillsammans med redbart mynt i statens uppbörd eller allmänna kassor. Härigenom blev sedlarna mycket begärliga, och kop-

Kongl. Maj:ts
Nådige
Förordning
Angående
Penningars Fram och Tilbaka Trans-
porterande uti Riket genom Rikens Ständers
Wäxel Banco Transport-Zedlar.
Gifven Stockholm i Nåd. Cammaren den 11. Januarii
1726.

Cum Gratia & Privilegio Sæ Ræ Maj:ts;

S T O C K H O L M /

Tryckt hos JOH. HENR. WERNER, Directeur öfver
alla Tryckerien i Riket.

parmyntet inströmmade till banken för att utbytas mot sedlar. I praxis iaktogs inte bestämmelserna så noga om transport, i det att i regel endast den förste och siste innehavaren påtecknade transport in blanco; denna bekväma men ej fullt lagliga praxis bidrog också väsentligt till sedlarnas allmännare cirkulation. Då sedlarna ännu motsvarades av fullt tillräcklig metallisk valuta och således när som helst kunde inväxlas, behöll de sitt fulla värde. Kursen på utlandet, främst Hamburg, höll sig under hela denna tid, 1720-1739, vid pari, dvs att hamburgerriksdalern vid växelköp noterades omkring 36 mark i svenska pengar. Det bevisar, att handelsförhållandena var goda och att den av kommerskollegium och ständer uttalade underbalansen i utrikes handeln inte bör ha varit betydande, om den ens fanns. Däremot hämmades företagsamheten av bristen på kapital. Visserligen inströmmade utländskt kapital efter freden och verkade förmånligt för handel, industri och bergsbruk, men lån i banken var inte medgivna eller förenade med så stora

fördringar på ränta och hypotek samt en del besvärliga formaliteter, att de praktiskt taget inte kunde förekomma. 1731 medgavs utlåning på lösörepanter av värdefull metall och på lånebanksattester. I detta avseende önskade målsmännen för en hastigare ekonomisk utveckling en reform, som gjorde banken lättare tillgänglig för lån och förvandlade den till en inhemsk penningförläggare åt industrin och övriga näringsgrenar. År 1734 gjordes en liten början till detta, då ständerna medgav att banken mot vanlig ränta av 6 procent gav lån på fast egendom och vägfört järn, men fordringarna på säkerhet och formaliteterna var fortfarande sådana, att lånen knappast utnyttjades.

Yrkandet på en tidsenligare bank- och kreditlagstiftning förblev ett program för hattpartiet vid sidan av yrkandena på ytterligare förmåner, skydd och kontroll åt handel och industri.

På 1730-talet spelade dessa ekonomiska motsatser en växande roll och ingrep snart i det politiska livet.

1W

Elektroniska pengar

Den tekniska utvecklingen har nu gått så långt att mynt och sedlar på sikt kan ersättas av plastkort fyllda med digitala elektroniska pengar. Vanliga kreditkort har en magnetremsa som kan läsas men ej skrivas till. Kreditkort har endast tillstånd att belasta en beviljad kredit eller ett bankkonto, s k betalkort. Det finns alltså inga pengar på det fysiska kortet. Tekniskt finns två nya hårdvarulösningar där man både kan läsa och skriva – således kan pengar lagras:

- Endast minneskapacitet (data-lagring).
- Microprocessor och minne (bearbetning och lagring).

Telefonkort infördes i Sverige 1990 och har blivit populära samlarobjekt. Det finns även kataloger över dessa telefonkort. E. W. Larssons frimärksaffär på Klarabergsgatan i Stockholm köper och säljer sådana kort (även begagnade). Enligt *Elteknik 18/90* har telefonkortet 256 bitars minne som maximalt kan lagra 150 markeringar. Ett telefonkort ges normalt ut av samma företag som förbrukar pengarna och kan jämföras med polletter eller förköpshäften av bussbiljetter, som förbrukas successivt. I princip får företaget inkomsten när kortet säljs. Vid själva användningen räcker det att makulera, på liknande sätt som posten stämpelar frimärken på brev. Teoretiskt skulle man kunna tänka sig att flera olika resultatenheter hos samma utgivare av telefonkort önskar bokföra sina egna inkomster, vilket kräver mera komplicerade system.

Man skiljer på slutna system (tex telefonkort eller frimärken), där tjänsteleverantören själv genererar pengarna, respektive öppna system, där en fristående central instans ger ut pengarna. Det är önskvärt att all sådan betalning kan göras anonymt. Riksbankens mynt och sedlar är exempel på öppna system, men det är nu även möjligt att göra motsvarande elektroniskt. I Danmark har man provat ett öppet system i Næstved på Sjælland. Detta Danmønt har nu börjat införas i Köpenhamn (se notis i *SNT 2 · 94* sid 43). Danmønt är ett engångskort som slängs när de elektroniska pengarna är slut, således lämpligt som samlarobjekt.

Betalningen kan vara on-line, så att en centraldator kan kontrollera giltigheten av pengarna under själva transaktionen (tex checkar och kreditkort med telefonkontroll). Alternativt är transaktionen off-line (tex mynt och sedlar), men även detta kan göras med elektroniska pengar. En off-line transaktion måste skyddas med fysiskt skydd eller ännu bättre med ett logiskt sådant. Ett logiskt skydd kan göras med ett protokoll med digitala signaturer. Detta garanterar att de digitala mynten inte kan användas mer än en gång samtidigt som kundens anonymitet garanteras.

En komplett betalningscykel består av:

- uttag: överföring av pengar från banken till kundens kort
- betalning: kunden betalar till tjänsteleverantören
- insättning: leverantören sätter in pengarna på banken

Kunden kan använda samma kort för betalning hos flera olika leverantörer så länge det finns pengar kvar i denna digitala plånbok. Samma kort kan användas flera gånger genom att det töms och sedan fylls med nya pengar om och om igen.

Referenser

Betalkort i Danmark med Danmønt (Næstved, Köpenhamn). *SNT 2 · 94* sid 43. Elektroniske mønter. *SIEGs Montkatalog Norden 1994* sid 279.

Plastkort ersätter mynt (telefonkort). *Elteknik 18/90*.

IC-kort lyft för Europas kretsforetag. *Elektroniktidningen 6/94*.

Elektronisk portmonnä ersätter konanter (Avant i Finland). *Elektroniktidningen 6/94*.

Betalkortet för alla småslantar från Visa 1995. *Datateknik 6/94*.

Elektroniska kontantbetalningar off-line (Stefan Hellberg), behandlar säkerheten med hjälp av blandsignering med digitala signaturer. *TELE 1/94*.

Jan Alexandersson

Kort om myntsamlaren Per Hanselli

Bland köparna vid olika myntauktioner under 1860- och 1870-talen förekommer då och då namnet Hanselli.

Per Hanselli var född den 21 februari 1815 i Skepptuna socken i Roslagen. Fadern, som var bonde, hette egentligen Hansson, vilket namn sedan av sonen ändrades till Hanselli.

Per Hanselli var boktryckare, men arbetade lång tid vid Bokauktionskammaren. När han avled i Uppsala 29 januari 1879 efterlämnade han också en mycket värdefull boksamling. I värde jämförbar var även hans myntsamling. Enligt försäljningsannonser i dagspressen bestod samlingen av följande objekt: ca 20 guldmynt, 150 specier, 200 större silvermynt, 600 mindre silvermynt, 450 kopparmynt och 12 plåtmynt, förutom dubletter, utländska mynt mm. Mynten förvarades i ett elegant myntskåp.

Enligt tidningsannonserna skulle anbud på samlingen lämnas till Hansellis storbhus. Resultatet blev att en enskild köpare förvärvade hela samlingen för 2.100 kronor.

1W

Myntsamlaren
Per Hanselli.

”Att bäras i högblått band med gula kanter”

— om tre improviserade belöningsmedaljer

Av Leif Pålsson

”I Sverige har vi aldrig haft någon motsvarighet till den danska *Kongens Fortjeneste-medaille* med dess karaktär av allmänt medborgerligt förtjänstecken. Tvärtom, det var något karaktäristiskt redan, då vårt belöningsmedaljväsen i modern bemärkelse uppkom för över 200 år sedan, att vi fick olika medaljer för olika slag av förtjänster. En belöningsmedalj kunde nyttjas som hederstecken allenast för vissa specificerade förtjänster inom ett bestämt, tämligen snävt avgränsat område. Allteftersom det för statsmakterna framstod som angeläget att belöna förtjänster på flera områden, krävdes det nya belöningsmedaljer eller också fick andra medaljer, utan avsedd belöningsmedaljkaraktär, fungera som sådana.”

Så inleddes Torgny Lindgrens studie «Hedersbelöning för nit och redlighet i rikets tjänst». Till medaljens tidigaste historia», *Nordisk Numismatisk Årsskrift* (NNÄ), 1959, s. 30. Han fortsatte längre fram: ”Typiskt för denna förkärlek för olika belöningsmedaljer för olika arter av förtjänst är att vi år 1789 inte fick en medalj för visad tapperhet i strid mot rikets fiender utan två” (s. 31). ”När man sysslar med studier och forskningar beträffande svenska belöningsmedaljer får man gärna ett intryck av att det stora antalet medaljer tillsammans med de varierande medaljstorlekarna och bandfärgerna efterhand för höga vederbörande skapade en svärbemästrad *embarras de richesse* (Torgny Lindgren, ”Iuvat indulgere labori. En hittills obeaktad kungl. belöningsmedalj”. *NNUM*; nr 4-5/1959, s. 82). En tendens i nutiden, att använda ”*Illis quorum meruere labores*” – numera utdelad genom regeringsbeslut (således utan Konungens medverkan) – såsom ett slags enhetsmedalj, måste betecknas såsom ohistoriskt: ”För att uppnå ökad enhetlighet i belöningsssystemet bör *Illis quorum* ges generellt företräde vid val mellan denna medalj och medaljen För medborgerlig förtjänst. *Illis quorum* är den mest använda och mest kända av

Fig. 1. Oscar I, ”För befrämjad vaccination”; utdelad i silver/med band (men ännu utan kunglig krona), denna gång blått med gul mittrand. Ex. i Kungl Myntkabinettet, förvärvat som gåva från Sven Svenssons Stiftelse 1969 (se NNÄ 1970, s 265f. och 269), inv nr 28902. Foto N Lagergren, ATA.

regeringens medaljer” (Statsrådsberedningen, rättschefen, PM 1989:1, 1989-02-21, ”Handläggningen i regeringskansliet av ärenden om utmärkelser”, s. 3, avsnitt 3.2.3).

Lindgren meddelar några fall av ”in casu” slagna hederstecken till bondeståndets talman, nämligen dels en guldmedalj av 18:e storleken (”25 ducaters vigt”) till Olof Thorsson (Thorsson) i Voxtorp, Kalmar län, genom k. br. 13 mars/25 maj 1792 (NNÄ 1971, s. 138-9), dels en motsvarande guldmedalj (Löfström 1933, s. 53, och Areen 1938, s. 85, tala dock om silvermedalj) till Olof Larsson i Bie, Södermanlands läns, genom k. br. 2 juni 1800 (NNÄ 1971), s. 139 och 147. Traditionen med en guldmedalj i kedja till talmannen – så småningom, sedan 1841, normaliserad till För medborgerlig förtjänst i guld av 18:e storleken (jfr *NNUM*, 5/1957, s. 143, not 7) – synes kunna återföras

till Anders Mattssons i Husie, Malmöhus län, sedermera ärfvliga ”faderminnesmedalj” från kronprinsens dop 1778 (se *NM XXIII*, 1923, 118-9, och *XXX*, 1965, s. 231 ff, jfr s. 237). Vidare hade genom k. br. 5 dec. 1782 Gustaf III:s kröningsmedalj i guld av 18:e storleken att i guldkedja bäras om halsen tilldelats borgmästarna i Danzig, Reyger och Pegellau (jfr Areen, s. 65).

Areens standardverk *De nordiska ländernas officiella belöningsmedaljer*, Stockholm 1938, är knappast klarläggande eller uttömmande betr. den rådande förbistringen bland våra medaljer (jfr *SNT*; 1/1987, s. 4). Denna förbistring har även påtalats av Lindgren (*NNUM*, 1/1958, s. 2, not 1, och *Myntkontakt*, 6/1978, s. 156; *NNUM*, 4/1956, s. 86, not 2, jfr *NNUM*, 5/1954, s. 142, 3/1958, s. 48, och *Myntkontakt*, 7/1978, s. 181). För-

Fig. 2. Kungl. Vetenskapsakademiens jetong som belöningsmedalj. Leverans-exemplar 1872 från Kongl. Myntet till Riksbankens samling (numera deponerad i Kungl. Myntkabinettet), givetvis utan originalets bärarordning.

bistringen blir ej mindre av att i texten i *Forum Navale*, 29 (1974), s. 128, införa en särskild förkortning för "guldmedalj För vackra gärningar", en medaljinskrift som överhuvudtaget aldrig förekommit! Detta måste betecknas såsom en missvisande tolkning av ordalydelsen av typen «(tillägga) hvar sitt exemplar i guld, af medaillen för vackra gärningar, med inskrift: 'Sui memores alios fecere merendo' att i vitt band bäras på bröstet» (k. br. 29 april 1830, nr 173 till kammarkollegium), för att nämna ett exempel på gängse standardformulering i medaljbeslut.

Stundom förekom i äldre tider, att en skådepenning helt improviserat begagnats såsom belöning (jfr Lars O. Lagerqvist, "En skådepenning som belöningsmedalj", *NNUM*, 1/1956, s. 4-5; utvidgad version "En skådepenning som hedersbelöning", *Myntkontakt*, 10/1978, s. 268). Därmed kan ej anses ha konstituerats en permanent belöningsmedalj, utan är detta på sin höjd ett nytt exempel på en ren "engångs"medalj (se text Torgny Lindgren, "Norrköpingsmedaljen", *NNUM*, 5/1957, s. 138-143 och "Slöjd-expositions-medaljen. Den första svenska utställningsmedaljen", *NNUM*, 5/1957, s. 144-147; jfr nr 6/1957, s. 172).¹

Här skall nämnas några exempel på beslut, där Kungl. Maj:t antingen låtit tilldela eller medgivit utdelandet av medaljer, att bäras i det genom k. br. 22 dec. 1841 (ej publicerat) fastställda och ännu för "regeringsmedaljerna" - dvs de tidigare "konseljmedaljerna" - brukade höglåda bandet med gula kanter (egentligen "kantränder" - se *Ds Fi* 1972:5, s. 54).

PT 20/4 1847: = Medalj. K. M:t har, enligt D.B., tillagt Direktören för vaccinations-institutet i Berlin, Medicinalrådet D:r Bremer, medaljen i guld för befrämjad vaccination, att i blått band med gula kanter bäras på bröstet.

Ett samtida exemplar, men med omvända bandfärger, avbildas som fig. 1. Medaljen, som saknas hos Areen, reglerades först i det i Årstrycket intagna "Kongl. Maj:ts nådiga reglemente för vaccinationen i riket" av den 6 mars 1816, 3 §:

«... För att uppmuntra skicklige Vaccinateurer har Kongl. Maj:t redan i Nåder anbefallt, att de Collecter, som för Vaccinationen insamlas, må förblifwa inom hvarje Församling, och kunna användas åt Vaccinateurer, hwilke wisat nit och skicklighet, äfwensom de kunna ihågkommas med de Medailler, hwilka för Vaccinateurer blifwit präglade, samt genom utmärktare förtjänst med anslagne premier. ...» (§ i sin helhet avtryckt i *NNÄ*, 1961, s. 126-7).

Därefter stadgades i kap. 6, Belöningar och ansvarsbestämmelser, § 22, Kongl. Maj:ts förnyade nådiga Reglemente för Skyddskoppssympningen i Riket, av den 29 september 1853 (*SFS* 1853:67):

«För att uppmuntra till en nitfull öfning af skyddskoppssympningen, wilje Wi, uppå Wårt Sundhets-Collegii underdåniga förslag, grundadt på vederbörandes anmälan, tilldela den, hwilken i sådant afseende sig utmärker, ett serskildt hederstecken: 'för befrämjad vaccination', eller annan lämplig belöning, i den mån tillgängliga medel det medgifwa.»

Det sistnämnda upphävdes med lagen den 2 juni 1916 om skyddskoppssympning (*SFS* 1916:180), vilken trädde i kraft den 1 januari 1917. Därmed blev "vaccinationsmedaljen", som normalt bars i vitt band på bröstet och stundom även av Kungl. Maj:t tilldelades i guld, obsolet²

PT 20/1 1872, s. 2, sp. 3: *Ecklesiastik-departementet* = Uppå Vetenskaps-akademiens underdåniga hemställan har Kongl. Maj:t den 29 nästlidne December i nåder tillåtit Matroserna vid 4:e Matroskompaniet N:o 19 F. Boman

och N:o 20 P. Petterson, hvilka under de år 1868 till Ishafvet, år 1869 till Atlantiska hafvet samt år 1871 till Grönland utförda expeditioner tillhandagått de åtföljande vetenskapsmännen vid deras vetenskapliga förrättningar och dervid ådagalagt ett synnerligen berömligt nit och mycket skicklighet att, såsom utmärkelse för detta sitt välförhållande i högblått band med gula kanter på bröstet bära hvar sin av Akademien bekostad och dem tilldelad minnespenning af silfver.

Kungl. Myntkabinettets "arkivexemplar" avbildas som fig. 2. Denna unika belöningsmedalj, som aldrig återupplivats, behandlades utförligt av regeringrådet Erik Reuterswärd i den nyligen utkomna festskriften till Lars O. Lagerqvist (*NM*, XXVII, 1989, s. 323 ff, "En rar mula").³ I PT fick sedermera underofficern vid flottan Pettersson förnamnsinitialen "P" fastän han hette Jonas. Han synes aldrig ha blivit svärdsman, varöver årliga längder publicerades to m årgång 1903 av statskalendern (liksom betr. Vasatecknet, vars innehavare däri betecknades såsom "wasamän", vilket ej knåsattes vare sig vid instiftandet i ordensprotokollet den 25/11 1895 § 8 eller senare ordensstadgar).

Kungl. Vetenskapsakademiens nuvarande förtjänstmedalj, "Konung Carl XVI Gustafs medalj", vartill tillstånd meddelades vid föredragning i hovprotokoll den 13 februari 1974, nr 17, är inte avsedd att bäras (jfr *SNT*, 1/1987, s. 7). Den är avsedd att som belöning tillerkännas svensk eller utländsk person för framstående insats gällande miljövård i vid bemärkelse eller för upplysande skrift i detta ämne. Medaljen skall utdelas sparsamt och endast för ypperliga insatser.

PT 3/4 1876, s. 2: *Från Konungens Kansli. Civil-departementet.* = Sedan hos Stuteriöfverstyrelsen

Fig. 3. Oscar II. "För hästafvelns främjande", graverad av Lea Ahlborn. Leveransexemplar i Kungl Myntkabinettet; foto N Lagergren, ATA. Silver. Det var denna medalj som 1876 utdelades med bärarordning och band.

anmäldt blifvit, hurusom Franske hästföraren *Jean Thomas Desiré Fleury*, hvilken jemte annan betjening varit anlitad för att till Sverige hemföra de under sistlidne höst för statens räkning inköpte hingstar af Anglo-normandisk ras, med synnerligt nit och ovanlig oegennyttia fullgjorts sitt uppdrag, har bemälda Styrelse hos Kongl. Maj:t i underdånighet hemställt, att det måtte tillåtas Styrelsen att, såsom ett erkännande af Fleurys berömvärda förhållande tilldela honom ett exemplar af den såsom prisbelöning för hästafvelns befrämjande i nåder fastställda skådepenning af silfver, att å bröstet bäras i högblått band med gula kanter; och har Kongl. Maj:t vid föredragning af denna hemställan funnit godt att till densamma lemna nådigt bifall. (jfr PT 5/4, 1876, s. 1: **Af Kongl. Maj:t i nåder afgjorde mål: Uppå Civil-departementets föredragning: Underdåniga framställningar: . . . af Stuteriöverstyrelsen, angående tilldelande åt Franske hästföraren J. T. D. Fleury af en prisbelöningsmedalj att bäras å bröstet.**)

Kungl. Myntkabinettets "arkivex." av denna medalj återfinns som fig. 3. Enligt Hildebrand, II, s. 525, hade Kungl. Maj:t den 1 nov. 1872 förordnat att, i ändamål att bereda uppmuntran till hästafvelns förbättrande, en särskild belöningsmedalj skulle präglas, att af Stuteriöverstyrelsen vid årliga besiktningsmöten utdelas i silver eller brons till ägare av uppvisade unghästar, som ansetts förtjänta att pris-

belönas. Den 1875 av Lea Ahlborn graverade medaljen, av 12:e storleken, avbildas i Brita Olsén. *Lea Ahlborn. En svensk medaljkonstnär under 1800-talet*, akad. avh., Stockholm 1962, s. 225 (jfr Ulla Ehrensvärd, *Medaljgravören Erik Lindberg 1873-1966*, 2, NM (XXXII:2) Stockholm 1988, s. 95 och - bild - 392/pl. 98, nr 162). Kungl. Lantbruksstyrelsen, vars stuteribyrå 1933 ersatte den tidigare stuteriöverstyrelsen, meddelade den 23/4 1969 (Dnr H 230/69): ". . . denna medalj, vilken inte var försedd med band eller krona, utdelades sista gången 1966 i samband med sommarpremieringen av hästar och drogs därefter in. Medaljen utdelades endast i silver och bar på ena sidan motivet av en varmblodshäst och på den andra Konungens bild." Adjunkten Gunnar Sundberg har i sin uppsats "Mynt och medaljer från Huseby", *Från myntkabinettet i Växjö - Kronobergsboken 1987*, Växjö 1987, s. 157-8, en motstridig uppgift därvidlag; hans bildmaterial kompletterar ovannämnda. Belöningsmedaljversionen synes hittills vara obeaktad och onekligen vara en säregen användning.

Det bör bemärkas, att medaljerna inte var de enda medel Kungl. Maj:t, dvs Konungen i statsrådet enligt 1809 års regeringsform, disponerade såsom "fons honorum". Svärdsmedaljen utdelades länge såsom kommandomål enligt RF 15 § (Karl Löfström, *Sveriges riddarordnar*, Stockholm 1948, standarduppl. s. 430) och detta iaktogs stundom även betr. Vasamedaljen (tex PT 1/12 1896, s. 3), även

om dessa egentligen är sk ordensmedaljer. Det förnämsta nådevedermålet var onekligen nobiliseringsinstitutet enligt RF 37 § på vederbörande departements föredragning; att Ch. von Warnstedt i *Adel - vaä är det?*, Stockholm 1970, s. 75, missuppfattat den konstitutionella situationen därvidlag, framgår av såväl statsrådsprotokollen som notiserna i PT (tex 26/6 1855 och - betr. "Vega-männen" - 24/4 1880). I stället för medalj kunde tex utdelas marinkikare (PT 10/8 1878 till norske kaptenen O. P. Martinsen på "Sommerset") enligt beslut 2/8 (Civ.) och dylik kunde åtföljas av penningbelöning, vilket senast skedde 14/5 1943 (Soc. - PT s.d.) till tulluppsyningsmannen vid centraltullkammaren i Göteborg Axel Leonard Abrahamsson (SMBg8 100 kr); jfr Arbetsmarknadsutskottets betänkande, AU 1979/80:1, s. 3. Således fick Chr. Ulstrup, dansk arrendator på Jutland, 11/4 1853 (Civ.) SMBg8 jämte ersättning för förlorad båt, medan biträdande 10 sjömän fingo dela 66 rdr 32 sk. bko (PT 22/4). Den varierande praxis därvidlag förtjänar uppmärksamhet vid forskningar betr. våra olika belöningar, varför här lämnas ett exempel, kompletterande Eigenstiernas ättartavlor, 8, 1934, s 735, tab. II:

Med anledning af K. M:ts Befallningshafvandes i Blekinge län und. anmälan, hurusom 14-åriga ynglingen *G. J. von Wendel*, med egen lifsfara, den 19 sistlidne Februari räddat 2 personer från att

drunkna, har K. M:t, den 25 i nästlidne månad, såsom uppmuntran för hans vid berörda tillfälle ådagalagda behjertade handlingssätt, tilldelat honom en gratifikation af 13 rdr 16 sk. bko, att utgå från sjette hufvudtitelns anslag till extra utgifter. (*Post- och Inrikes Tidningar* 10/8 1855.)

Noter:

¹ Slöjd-expositions-medaljen, som för de utmärktaste bland de exponerade artiklarne kommer att utdelas, har på ena sidan H. M. Konungens bröstbild, och

på den andra Industriens sinnebilder. I afskrifningen namnet å den belönade. Medaljen är något större än en Specieriksdaler. (PT 26/6 1847.)

² Torgny Lindgren, "För befrämjad vaccination. Till vaccinationsmedaljens tidigaste historia", *NNÄ* 1961, s. 106-37; Elisabet Dillner, "Vaccinationsbelöningar" *Samlarnytt*, nr 9-10/1962, s. 3-6 (även i *Medicinhistorisk årsbok* 1963, s. 1-6); Clarence von Malmberg, "Från smittkoppsköp till vaccinationsbelöningar", *Hygienisk revy. Tidskrift för hälsovårdsnämnder*, 52, nr 7, sept. 1963, s. 317-24.

³ Om Kungl. Maj:ts tillstånd att bära Kungl. Lantbruksakademiens guldmedalj, se Gunnar Sundberg, "Lars Persson i Södra Sandsjö och hans guldmedalj", *Från myntkabinettet i Växjö/Kronobergsboken* 1987, s. 229-235. Underställningar ang. bärandet av LA:s stora medalj eller "minnespenning" i silver påträffas i PT-notiser bl a 1846 17/7 (boktryckaren Hægström) och 30/12 (avskedade soldaten E. Höök), 1847 28/1 (civildep:s framställning ang. denne) och 1848 28/II (d:o ang. åboen Jöns Larsson i Malmöhus län).

Den ryska myntskatten från Mynthuset

Våren 1784 började man riva det gamla Tessinska mynthuset vid Mynttorget i Gamla stan. Myntet hade fungerat under knappt 100 år men befanns nu vara i dålig kondition och man ansåg det som lönlöst med fortsatta reparationer. Följande år inkom till Kungl. Myntkabinettet ett större antal mynt som hittats vid rivningen. Arbetare hade nämligen anmält att man under takfoten i ett rättbo hittat en mängd märkliga mynt. Det visade sig snart att det rörde sig om ca 2500 ryska denningar (eller droppkopeker), vikt 50 lod (664 g). Dessa mynt utgjorde troligen de som år 1732 stulits från Kungliga Myntet. Man hade ständigt förråd av äldre svenska och utländska mynt som skulle nedsmältas och omvandlas till moderna svenska mynt. De ryska mynten, som år 1785 inkom till myndigheterna, var alla från tiden före Peter den stores regering. I Kungl. Myntkabinettet gjorde man ett urval bland mynten och ca 100 denningar behölls till samlingarnas förkovran (inv. nr 374 D). Tyvärr är det idag omöjligt att identifiera dessa mynt.

Nils Ludvig Rasmusson har i sin artikel *Ryska mynt i Sverige* (Fornvännen 1940, s. 217ff) omnämnt att Ryssland enligt fredsfördraget i Stolbova 1617 betalade ett krigsskadestånd på 20.000 rubler i denningar. Det finns en möjlighet att dessa stulna denningar skulle kunna vara en sista rest.

Vi vet att man även låg på förråd av kopparmynt. T.ex. omnämns i Kammarkollegiets Resolution av den 30 oktober 1752 om slantmyntning av ryskt kopparmynt.

Kanske är dessa denningar rester av fyndet som gjordes i Mynthuset.

Foto: RIK-foto. Skala 2:1.

Till sist kan man undra över varför mynten låg kvar inom Kungliga Myntets väggar. Säkert blev det stor uppståndelse när stölden blev känd och säkert undersöktes varje anställd mycket noggrant. Det blev nog alltför riskfyllt att ens försöka göra något av dem.

Källor:

SHM/KMK:s inventarieförteckning (dessa tidiga år är ej tryckta).

Selling, G., Myntverkets byggnader i

Stockholm. *Kungliga Myntet 1850-1950*. Stockholm 1950.

Stiernstedt, A.W., Förteckning öfver tryckta Författningar, Myntordningar, Bref, Resolutioner och Stadganden m.m. rörande det Svenska Myntväsendet. *Nu-mismatiska Meddelanden* III. Stockholm 1876.

Rasmusson, N.L., Ryska mynt i Sverige. *Fornvännen* 1940, s. 217ff.

Thordeman, B., Loheskatten och andra myntfynd från Stockholm. *Stockholmsminnen i Stadsmuseet*, Stockholm 1950.

Ian Wiséhn

Sidentavla med trompe l'oeil effekt som bla visar en riksgäldssedel. Foto: Gabriel Hildebrand, RIK-f.

En sidentavla med sedelmotiv

När Kungl. Myntkabinettet år 1974 övertog Svenska Handelsbankens Bankmuseum ingick, förutom mynt och sedlar, en mängd spännande föremål – ofta med bank- eller ekonomisk anknytning.

Ett av de mer udda föremålen är en tavla av vit sidentaft med målad och broderad dekor från 1790-talet. Tavlan motiv är ett antal pappershandlingar bestående av en lapp med en dikt, ett brev, tidningen Extra Posten, en kunglig förordning, tidningen Stockholms Post = Tidningar, en almanacka, en riksgäldssedel med den handskrivna valören 50 riksdaler spe-

cie samt liggande över sedeln en gäsfjäderpenna. Tavlan är utförd i trompe l'oeil-effekt. Texterna är broderade i svart silke, gäsfjäderpennan i vitt, grått, svart och ljusbrunt silke. Tekniken är schattersöm, stjälkstygn, platt- och läggsöm. De olika pappershandlingarna är utförda i akvarellliknande måleriteknik med dekor och skuggningar i gråskala. Bakgrund av målad rödbrunaktig träimitation. En träkvistliknande cirkel i träimitationens nedre högra hörn kan möjligen tolkas som en signatur, GS?

Tavlan var i något skadat skick och behövde åtgärdas. En enklare konser-

vering utfördes av Textilavdelningen vid RIK – institutionen för konservering i Stockholm. Textilkonserverna avlägsnade en brun kartong som sidenet låg mot. Tyget lades på syrafri kartong klädd med vit bomullsatin. Tavlan fick också en passepartout och baksida av syrafri kartong.

Tavlans höjd är 32 cm och bredd 41 cm. Konserveringen utfördes av Ulrika Nordfjell och konserveringsrapporten av Mari-Louise Franzén.

IW

Trädgårdsmästare blir mångmiljonär på romerska mynt

En notis i *Coin News* från juni 1994 tar upp ett stort fynd av romerska guld- och silvermynt funna i Hoxne i Suffolk, det östligaste grevskapet i England.

Hoxnefyndet är en av de största romerska skatterna som hittats i Storbritannien. Den innehåller 14 780 mynt och ca 200 andra guld- och silverföremål. År 1993 förklarade domstolen fyndet hembudspliktigt för inlösen och i april 1994 meddelade British Museum att man hade lyckats få ihop lösensumman på £ 1,75 milj, dvs nästan 20 miljoner kronor. Händelseförloppet beskrivs som följer:

Bonden Peter Whatling bad 70-åriga Eric Lawes, en pensionerad trädgårdsmästare, om hjälp att hitta en hammare han förlorat i den upplöjda åkern med hjälp av den metalldektektor Lawes ägde. Lawes satte igång att söka och dektektorn gav signal. Han grävde och stötte då på ett mynt ca 45 cm under jordytan. Ytterligare mynt hittades och så kom en gedigen guldhalsring med kejsarens bild fram. I det läget tillkallades polis och arkeologer och hela skatten grävdes fram och dokumenterades.

Whatling uppgav att han plöjt lite djupare än han brukar, och att detta förmodligen var orsaken till att fyndet kom i dagen. När experterna från British Museum såg fyndet kunde de bara konstatera att detta utan tvekan var en av de mest betydelsefulla skatter som någonsin påträffats. Hoxneskattens värde har också höjts genom att fyndet så tidigt blev anmält och därigenom möjliggjorde en vetenskaplig undersökning, vilket gjort att viktiga detaljer kunnat dokumenteras.

När Hoxne-skatten blev förklarad som hembudspliktigt för inlösen gjordes en värdering av *The Treasure Trove Reviewing Committee*, dvs en slags inlösenkommitté (knuten till finansdepartementet), vilka fann skattens marknadsvärde vara £ 1,75 miljoner.

Eftersom British museums totala inköpsmedel ligger på endast £ 1,4 miljoner om året gällde det att hitta pengar för inlösen. Det tog ett halvt år innan alla pengarna fanns och om det-

Omslagsbild på *Coin News* juni 1994.

ta inte hade lyckats skulle hela skatten ha gått till försäljning och splittrats på många händer och därmed gått förlorad ur forskningssynpunkt.

Av mynten är 565 av guld, 14 191 av silver och 24 av icke ädel metall. Det äldsta myntet är en miliarense präglad för Konstantin II (337–40). Allt som allt finns det 60 miliarense präglade för tio kejsare från Konstantin II – Arcadius (383–408). Den största delen av skatten består av siliquae präglade med lägre vikt på 2 gram för 14 kejsare från Konstantius (337–61) till Konstantin III (407–11). De yngsta mynten är alltså präglade för Konstantin III ca 407 eller 408, vilket följaktligen blir skattens tidigaste nedläggningstid och senaste nedläggningstid har man beräknat till 438.

De bästa bitarna av skatten finns just nu utställda i British museum och en utförlig katalog över fyndet kommer att publiceras inom kort. Huruvida hammaren återfanns förtäljer inte historien, men upphittaren kan kanske ha råd att köpa en ny.

EW

Piratens rim

Av Britt G. Hallqvist

Fastrar rimmar på piastrar
och kusiner på sekiner,
och dukater
på pirater,
falska, luriga kamrater.
Och pesetas?
Rim på retas!
Lusidorer ...
vad tusan rimmar lusidorer på?

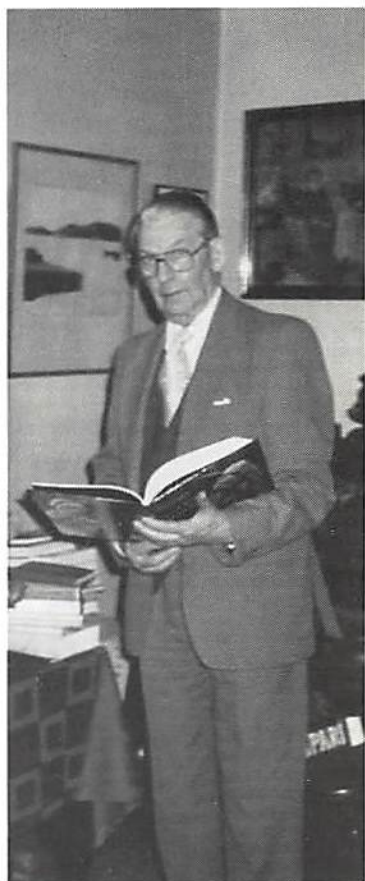
Storma rimmar ju på gorma,
oceanen på orkanen,
haverera
på madera,
attackera och bravera.
Sen är kapa
rim på rapa.
Lusidorer ...
vad tusan rimmar lusidorer på?

SNT har den äran att gratulera följande tre åttioåringar:

Nils-Uno Fornander

Den 17 september fyllde Nils-Uno Fornander 80 år. SNT gratulerar sin vid det här laget mångåriga medarbetare med denna bild från Samfundet Kungl. Myntkabinetts Vänners årsmöte i juni på Livrustkammaren då vännen Nils-Uno avtackades efter många år i Samfundets styrelse. SNT och alla vänner önskar jubilaren lycka till och ännu många år i kretsen av samlarvänner. Foto: Harald Nilsson.

Bertil Wærn

Förre föreståndaren för Uppsala universitets myntkabinett, i.e bibliotekarien Bertil Wærn fyllde 80 år den 3 september. Med anledning av högtidsdagen uppvaktades han av en rad vänner och samlarkolleger. Bilden ovan visar jubilaren på ett foto från 1992 då han avtackades efter sina 30 år i Uppsala universitets myntkabinetts tjänst. Foto: Bertel Tingström.

Frank Olrog

Frank Olrog fyllde 80 år den 24 mars och uppvaktades av en delegation från styrelsen med två färglitografier med motiv från Gustavia i vår forna koloni S:t Barthélemy. Vid SNF's årsmöte den 16 april i år kallades han till Föreningens hedersledamot. Se sid 162.

S:t Georg i Karlskrona

S:t Georgsjetonger har i långa tider varit soldaters och vanliga människors lycko- och skyddsamuletter. Om detta har Monica Golabiewski Lannby skrivit utförligt i SNT 7 · 93, s. 176-184. Traditionen med dessa "Georgsmynt" levde tydligen länge, även på våra breddgrader. I Kungl. Myntkabinetets samlingar finns en intressant jetong med anknytning till Karlskrona.

Åtsidan visar S:t Georg (S:t Görän) till häst dödande en drake. Överst i halvcirkel finns texten: S.GEORGIVS EQVITVM PATRONVS. Frånsidan är slät, men har en ingraverad text. Omskriften lyder: Kungl. Flottans Sjukhus Karlskrona. I mittpartiet finns följande datum: 18 20/7 86 överst och 18 20/7 96 nederst.

Uppenbarligen har jetongens text ingraverats till ett 10-årsjubileum 1886-1896. Säkerligen var det endast ett fåtal jetonger som fick denna ingravering. Kanske är detta exemplar det enda som gjordes. Det kan vara så att någon av patienterna vid sjukhuset tillverkade jetongen till sjukhusets jubileum.

Jetongen är av vitmetall, mäter 39 mm i diameter och är försedd med ring vid överkanten.

IW

Foto: RIK foto.

Svenska Numismatiska Föreningens årsmöte

Föreningens årsmöte avhölls lördagen den 16 april 1994 i lokalerna på Banérgatan i Stockholm. De formella preludierna som tillhör inledde som vanligt årsmötet. Vissa förändringar skedde i styrelsens sammansättning. Rolf Sjöberg – suppleant i styrelsen – avgick på grund av tidsbrist. En suppleantplats var sedan tidigare vakant. Istället valdes Anders Nordin och Jan Walldén till styrelsen.

Styrelsen hade föreslagit att Frank Olrog skulle kallas till hedersledamot av årsmötet. Detta förslag antogs med acklamation. Ordföranden sade följande i samband med detta:

"År 1934 invaldes en yngling vid namn Frank Olrog i Svenska Numismatiska Föreningen. Det blev när man nu ser i backspeglarna ett av de allra mest lyckade invalen som gjorts till Föreningen. Frank har på ett alldeles enastående sätt tjänat föreningen och bidragit till numismatikens landvinning under de nu gångna 60 åren och gör så fortfarande. Jag vill påminna om några av Franks stora insatser.

1962 – 1985, dvs under 23 år, var Frank ledamot av styrelsen med olika uppdrag som auktionskommissarie och vice ordförande. Frank efterträdde år 1965 den legendariske Georg de Laval som ansvarig för auktionsverksamheten och ledde detta arbete under 20 år – fram till 1985. Frank skötte detta viktiga uppdrag med en glöd och ett intresse som gjorde auktionerna till höjdpunkter bland föreningens aktiviteter.

Franks stora erfarenheter och fackkunskaper från sitt arbete som förlagsredaktör på Norstedt förlag kom väl till pass då han med bravur ingick i redaktionen för två viktiga volymer av Numismatiska Meddelanden, XXX (1965) och XXXI (1973). NM XXX var en hyllning till den store numismatikern Nils Ludvig Rasmusson och NM XXXI utgavs till föreningens 100-årsjubileum. Frank var också under många år en utomordentlig chefredaktör för Myntkontakt, numera SNT.

Frank la ner ett stort och entusiastiskt arbete under sin långa aktiva tid i styrelsen. Hans stora intresse är myntningen på S:t Barthélemy, ön i Västindien, som var i svensk besittning under närmare 100 år, 1784–1878. Frank är den oomstridda exper-

ten på myntningen under svensktiden och de mynt som då cirkulerade där. Han har i olika fora publicerat sina forskningar, som ledde fram till ett referensverk för denna myntning. Det banbrytande verket om kontramarkeringsarna publicerade Olrog i nyss nämnda NM XXXI. Nya rön har han redovisat i SNT. År 1985 blev Frank korresponderande ledamot i föreningen och år 1986 tilldelades han föreningens förtjänstmedalj i guld. Frank har varit en stor tillgång och ett föredöme för oss alla med numismatik som intresse. För hans stora insatser för föreningen och numismatiken föreslår styrelsen att Frank Olrog kallas till Föreningens hedersledamot."

Därefter utdelades följande belöningar.

Bertel Tingström tilldelades Brennermedaljen. Ordföranden nämnde vid utdelandet detta:

"Då man försöker få en bild av svensk numismatik under den senaste 30-årsperioden så dyker Bertel Tingströms namn upp ideligen. Bertel har ett passionerat förhållande till numismatiken och det har avspeglats i många olika sammanhang. Låt mig få belysa de viktigaste.

Bertel kom med i Svenska Numismatiska Föreningen år 1948, och 1962 blev han ledamot av styrelsen i vilken han gjorde en mycket förnämlig insats på olika poster, bl a som vice ordförande under slutet av sin viceorsittid på 80-talet. Bertel var den drivande kraften som gjorde att Myntkontakt knöts till Föreningen under slutet av 70-talet. Svensk Numismatisk Tidskrift, som den nu heter, är vårt ansikte ut mot medlemmarna. År 1981 fick Bertel Föreningens förtjänstmedalj för sina insatser i Föreningen.

Bertel blev riksbeaktad år 1961 då han var utmanare i svensk TV-barn- doms stora begivenhet, programmet "Utmaningen", som då leddes av Bengt Feldreich. Bertel klarade galant alla kluriga frågor i ämnet numismatik och vann 10 000 kronor – en mycket stor summa på den tiden. Två år senare kom Svensk Numismatik Uppslagsbok ut med Bertel som författare. Denna röntte stor uppskattning och blev snabbt slutsåld. Nya och utvidgade upplagor kom ut år 1968 och 1972. Även om Bertels kärlek till numismatik generellt är stor klappar

Från vänster ses Frank Olrog, Bertel Tingström, Frédéric Elfver och Hans Henriksson.

hans hjärta hårdast för karolinertidens myntning och aldeles speciellt för de svenska plåtmynten som blivit hans expertområde. Man kan utan överdrift säga att Bertel är världens största kännare av plåtmynt och deras historia, tillverkningsätt, präglingsorter, användning och roll i den svenska ekonomiska historien. Bertels omfattande studier och forskning kring plåtmynten resulterade i en akademisk doktorsavhandling med titeln En undersökning av plåtmyntens roll som betalningsmedel. Bertel dispute-rade år 1984 vid Uppsala universitet. Samma år blev han korresponderande ledamot i föreningen. Nästa verk från Bertel var den stora plåtmyntsinventeringen som år 1986 resulterade i praktverket *Plate money* utgivet på engelska. Detta är nu referensverk för allt vad som gäller svensk plåtmyntning.

Bertels kapacitet är enorm. Ett bevis på detta är det stora arbete han lade ned efter att han fått uppdraget av Johnsonkoncernen att planera, utrusta och utforma Avesta Myntmuseum som rönt stor uppmärksamhet inom

museivärlden. Bertel har skrivit otaliga artiklar i tidskrifter och tidningar i numismatiska ämnen. Han var en av skaparna till den mycket livaktiga Numismatiska Klubben i Uppsala och har varit dess ordförande under många år. Hur många föredrag Bertel hållit under årens lopp det vet jag inte, bara att de varit lärorika och intressanta.

Käre Bertel, jag tror att jag slutar med att säga att Svenska Numismatiska Föreningen med acklamation tilldelar Dig Föreningens Elias Brenner-medalj för de storartade insatser Du gjort och gör för numismatiken."

Rasmusonstipendiet utdelades till Frédéric Elfver som skrivit en intressant uppsats i gymnasiet om sturetidens stormynt.

Föreningens guldnål för förtjänst tilldelades revisor Hans Henriksson för långt och oegennyttigt arbete till gagn för Föreningen.

Följande medlemmar erhöLL Föreningens guldnål för 40-årigt heder-samt medlemskap:

Ing Per Hellström, Uddevalla
Professor Birgitta Odén, Lund

Ing Stig Thornström, Växjö
Herr Vincent Ydrestål, Österbymo
Fil doktor John Örtengren, Sollen-tuna

Sedan årsmötet avslutades följde besök på Tekniska museet med ett uppskattat och trevligt föredrag om kommunikationerna i främst Stockholm och visning av museets pollett-samling. Därefter gavs middag på Folkens museum.

Vid ett konstituerande styrelsemöte fördelades styrelseposterna enligt följande:

Ordinarie:

Ordförande: Torbjörn Sundquist
Vice ordförande och auktionskom-missarie: Madeleine Greijer
Sekreterare: Göran Wahlquist
Kassaförvaltare: Ulf Nordlind
Klubbmästare och programsekreterare: Anders Frösell
Börje Rådström
Kjell Holmberg

Suppleanter:

Kenneth Jonsson, Anders Nordin,
Jan Walldén och Ian Wiséhn

Göran Wahlquist

Sigrid Engeler: Altnordische Geldwörter. Eine philologische Untersuchung altnordischer Geld- und Münzbezeichnungen und deren Verwendung in der Dichtung.

Altnordische Geldwörter är en nyutkommen doktorsavhandling av Sigrid Engeler i ämnet Nordische Philologie vid Universitetet i Kiel. Avhandlingen är en ny pusselbit i forskningen om betalningsmedlens och värdebegreppets förändringar i nordisk förhistoria och medeltid. Tills nu har ämnen som metrologi, numismatik och arkeologi bestämt diskussionen.

Sigrid Engelers arbetshypotes är att ord användas som värde- och betalningsbegrepp är knutna till samhället och de förändringar som samhället har genomgått. Värdesfären kan artikulera och speglar sig i ordförrådet. Om man tänker sig denna sfär som föränderlig och transformerbar i det långa tidsförloppet så skulle man även iaktta dessa förändringar i språkbruket. Det som människorna värdesätter förändras under tiden. Det ligger närmast som Engeler föreslår att anta att processen blir synlig i ord för vikt och betalningsmedel. Dock, förutsättningen för att kunna skissera förändringarna är att man får en ungefärlig uppfattning om när enskilda uttryck för värde var gångbara och vad de har betydelse i sammanhanget.

Författarens undersökningsmaterial utgörs i huvudsak av skalde- och eddadikterna från den norröna, medeltida litteraturen. I analysen ordnar förför alla begrepp som betecknar någon form av materiell värdeuppfattning eller betalningsmedel enligt den trefasindelning som har föreslagits av den traditionella värdemättningsforskningen.

Till "Nutzgeldphase" (brukspengarfasen) hör betalningsmedel som kan nyttjas och användas, som *fé*: boskap, *vaðmál*: tyg, *baugr*: ring. I denna fas råder en naturalekonomi och man idkar bytshandel.

Under "Gewichtsgeldphase" (viktspengarfasen) används betalningsämnen som har vägts. Ord som tillhör denna fas är *mörk*¹ och *eyrar*.

Under "Münzgeldphase" (myntfasen) använder man sig av mynt till betalning, uttryckta i ord som *penningr*, *skattr*, *skillingr* och *skarfr*.

Mot denna indelning ställer författaren en strukturell gruppering av sina begrepp i ordfälten. En annan metod är den textkritiska granskningen. Men språkhistoriska aspekter som ordets semantiska betydelse, etymologin, ordbildningen kan förändra dess ställning och innebörd inom ordfälten. En annan metod är den textkritiska granskningen, d.v.s. begreppets användning i de litterära källorna. I textsammanhanget kan ett ord framstå med en annan nyans och därmed markera en annan eller förändrad betydelse.

Följande resultat slås fast: Ord i "Nutzgeldphase" behåller sina ursprungliga kvalitativa egenskaper, samtidigt som de även kan kopplas bort från dessa och beteckna en värdeenheter eller t.o.m. rikedom. Abstraktionsförmågan är dock inte fullt utvecklad och orden tappar innebörden av "pengar" i samband med naturalekonomins försvinnande.

De termer som tillhör "Gewichtsgeldphase" har nästan kunnat frigöra sig från sina kvalitativa egenskaper och representerar kvantitativa enheter eller mått i samband med vägningen. Men de kan inte betraktas som helt värdenetrala och uppvisar fortfarande en tveetydig egenskap som vikt och som beteckning för värde; så särskilt i samband med vägning av värdefulla ämnen såsom ädelmetall. Med hjälp av textsammanhanget försöker Engeler visa att t.ex. en mark silver inte bara symboliserar den formella vikten. Givaren eller mottagaren av en bestämd vikt av silver är personligt involverad. Detta framstår i texten som någon form av belöning eller böter.

Intressant är att t.ex. *eyrar* inte har fått den ursprungliga betydelse som den haft i det romerska riket, där *aureus* betecknar ett mynt. Ordet har genomgått en betydelseförändring och betecknar en vikenhet. *Skatt* får först under medeltiden innebörden som en anhopning av värdeföremål. Myntbeteckningar har ursprungligen inte använts i det skandinaviska språkområdet själva utan anammats utifrån. Namnskicket markerar möjligen det nya och främmande intryck myntekonomin har lämnat.

"Altnordische Geldwörter" ger nya perspektiv på möjligheterna att utnyttja de norröna och medeltida skriftliga källorna. Sigrid Engeler har sin förankring i den tyskspråkiga vetenskapstraditionen och dess syn på vikingatiden. Referensramen utgörs till stor del av det fornisländska skriftmaterialet.

*

Altnordische Geldwörter's bestående värde är att förför har fört uppmärksamheten på de samhälleliga förhållandena och tankemönster som fick uttryck i språkbruket och i den samtida litteraturen. Den avgörande frågan är dock om det är möjligt att uppställa en kronologi på värdebegrepp och att se värdeförändringsprocessen inladd i faser. Betalnings- och värdesfärens språkliga manifestation kan ytterligare ge oss en möjlighet att spåra forna tiders värdesfär och mentalitet. Sigrid Engelers arbete får ses som en början till ett givande tvärvetenskapligt arbete mellan filologer, historiker och arkeologer.

Christoph Kilger, doktorand vid Numismatiska Forskningsgruppen

¹ Det fornisländska grafemet "o med hake", som indikerar u-omljud a skrivs i fortsättningen med "ö";

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(*uppgiv samlarområde*)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel 046-14 43 69

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken

Öppettider
Vardagar 10.00 – 18.00
Lördagar 10.00 – 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-11 50 81

HÅKAN WESTERLUND MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

*Spec. sedlar
Betalar bra för sedlar före 1930*

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
Tel 08-11 08 07

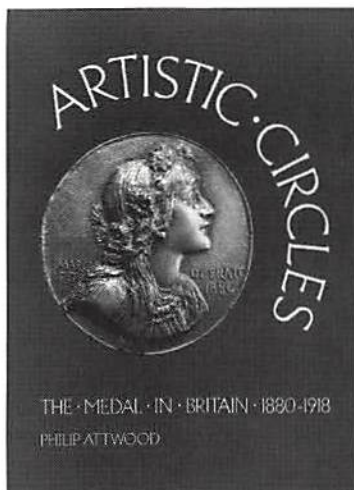
Philip Attwood: Artistic Circles. The Medal in Britain 1880-1918. Avon 1992. 130 svart-vita illustrationer. Pris £ 6.50. ISBN 0-7141-0874-X.

När British Museum 1992 skapade en vandringsutställning om medaljer från 1880-1918, gjorde man också en katalog.

Katalogen är rikt illustrerad med svart-vita bilder av gjutna och präglade medaljer utförda av många av de främsta konstnärerna under perioden 1880-1918. Under 1880-talet fanns behovet av att "gjuta" nytt liv i medaljkonsten, vilket också skedde genom fransmannen Alphonse Legros. Intresset för gjutna medaljer höll i sig i nästan fyrtio år, men 1918 efter första världskriget hade intresset sakta dött ut.

Efter en innehållsrik introduktion har man delat in katalogen i fem kapitel. Det första behandlar den franske målaren Alphonse Legros och hans för sin tid i London revolutionerande, gjutna medaljer. Många samtida målare och skulptörer influerades av Legros, som t.ex. Edward Poynter, William Hamo Thornycroft och Edouard Lanteri.

Nästa kapitel tar upp Legros elever på the Slade School of Art, vilka uppmanades att göra gjutna medaljer i Legros anda. Det var de kvinnliga studenterna, kallade "The Slade Girls", som visade störst intresse. Bland andra nämns Ella Castella, Maria Zambaco och Lilian Hamilton.

Det tredje kapitlet handlar om det samtida skulpterandet, the New Sculpture. Det var skulpturer i stor skala. Albert Toft, Fredrick Pomeroy och Edward Onslow Ford är några av de mer namnkunniga.

Det fjärde kapitlet behandlar den präglade medaljen under 1900-talets början och det sista kapitlet tar upp den gjutna medaljen under samma period.

Katalogen är mycket välgjord, informativ och vacker.

EW

Alexander Boksjö och Mikael Lönnborg-Andersson: Svenska finanskriser – orsaker, förlopp, åtgärder och konsekvenser.

Avdelningen för finanshistorisk forskning vid Uppsala universitet utmärker sig för en stor publiceringsaktivitet. I en särskild skriftserie, som benämns **Uppsala papers in financial history**, utkommer intressanta rapporter. Den senaste handlar om fyra kriser: 1870-talets obligationskris, 1920-talets industrikrise, 1930-talets kreugerkrise och 1990-talets fastighetskrise. Det är naturligtvis något våghalsigt att på ett så litet utrymme som cirka 60 sidor försöka beskriva ett så omfattande och komplicerat ämne, men när man läst skriften tycker man sig ha fått en utmärkt sammanfattning och väntar på fler finanshistoriska översikter av detta slag.

Det har hävdats, att mycket av 1980-talets "marknadsexcesser" kunde ha dämpats, om fler hade tagit del av erfarenheter genom finanshistoriska studier. Naturligtvis är det sant att man kan lära sig av andras misstag och erfarenheter, och förhoppningsvis har man nu mera allmänt börjat inse värdet av ekonomisk-historiska studier. Skriften **Svenska finanskriser** är en bra inledning för dem som ännu inte börjat och en bra rekapitulation för dem som redan vet en del.

Ingvar Körberg

Falskmyntarskatt under en törnrosbuske

Ett mystiskt fynd gjordes sommaren 1938 under en törnrosbuske på kolonitradgårdsområdet vid Zinkensdamm på Söder i Stockholm. Då en timmerman, som hade en kolonilott, skulle utvidga sina domäner, fann han vid grävningen en falskmyntarskatt. Den bestod av en samling välgjorda tvåkronor, vilka tydligen av någon undagömts på platsen, då han kände sig orolig för att bära falska pengar på sig.

Att "skatten" kom i dagen berodde på att timmermannen fått rätt att med sin lott förena ett område vilket tidigare varit oinhägnat. Hans första omsorger bestod naturligtvis i att låta flytta staketet så att marken blev inhägnad. Medan han och en kamrat

grävde för grindstolparna till det nya staketet skedde upptäckten. Då timmermannen satte spaden i jorden under en yvig törnrosbuske och vände på torvan, blänkte plötsligt ett mynt fram i gräset. Timmermannen tog upp det och fann till sin häpnad och förtjusning att det var en hel tvåkrona. Vid nästa spadtag rullade ytterligare fyra tvåkronor fram. Kamraten tittade genast på klockan, men skakade besviken på huvudet – den var redan över åtta:

– Jäklar, nu hinner vi inte få oss en sup och en smörgås. Det skulle annars ha smakat bra, du!

Men så började man titta närmare på tvåkronorna. Och då greps de båda männen av tvivel om myntens äkthet.

De såg visserligen ut som vanliga tvåkronor, men var lättare och hade inte heller den rätta metallklangen. Man beslöt sig för att fråga någon sakkunnig till råds och inställa vickningen, tills man var säker om det var riktiga pengar. De upptäckte nu också att alla mynten bar årtalet 1922. Präglingen var välgjord men refflingen var gjord genom uppfilning. Det återstod bara för männen att vandra till polisstationen med "mynten". Man får emellertid hoppas att Nya Dagligt Allehanda, som tog in historien, betalade någon liten summa till timmermannen och hans kamrat.

IW

Moderna svenska mynt och myntset

Av Jan Alexandersson

Myntset

Myntverket har sedan 1973 gett ut mjukplastförpackningar med kompletta myntset för ett år. De tre första åren 1973, 1976 och 1977 är olämpliga för långtidsförvaring eftersom myntytan får en otrevlig beläggning. Kom ihåg att spara kartongen med myntfakta om du slaktar ett myntset.

Hårdplastförpackning (presentförpackning) började ges ut 1978 med ett komplett myntset och från 1992 innehåller förpackningen även en miniatyrmedalj ur medaljserien "Myntorter genom seklen". Varje år har en medalj med nytt motiv, se annons i SNT 5/93 sid 122. Miniaturmedaljen är 22 mm i brons (97% Cu, 2,5% Zn, 0,5% Sn).

Souvenirförpackning i sexsidig kartong med flerfärgstryck började ges ut 1993. Denna innehåller även en miniatyrmedalj med Eskilstuna-motiv (samma medalj varje år). Miniaturmedaljen är 23,25 mm i aluminiumbrons (89% Cu, 5% Al, 5% Zn, 1% Sn).

Mjuk- och hårdplastförpackningarna finns även i en variant med engelsk text. Upplaga för de olika typerna av förpackningar:

Årtal	1992	1993
Mjukplast	7440	6800
Hårdplast	63370	59864
Souvenir	-	4956

Upplaga för 1992 års mynt:

10 kr	42 506 792 ex
5 kr	5 350 810 ex
1 kr	16 770 810 ex
50 öre	39 530 810 ex

Observera att upplagorna för tre av 1993 års mynt blev mycket låga:

10 kr	20 107 110 ex
5 kr	274 932 ex
1 kr	407 208 ex
50 öre	643 520 ex

Det finns även en nummerad specialförpackning 1991 med 3 st 10 öre och 2 st 50 öre 1991 samt en provprägling av ny 50-öring. Den finns i en nummerad mjukplastförpackning med upplagan 5 000 ex.

Varianter

Även moderna mynt finns med vissa mindre kända varianter.

1 kr 1968–1981 har en kärna med 97% Cu + 25% Ni. Från 1982 har detta ändrats till homogent 75% Cu + 25% Ni. Det är mycket enkelt att skilja dessa åt, eftersom den pläterade varianten har en tydlig brun skarv på randen. En svensk typmyntsamling bör innehålla båda sorterna av Carl XVI Gustafs 1 krona.

10 öre 1962–1973 har vikten 1,35 g medan 1973–1991 har vikten 1,44 g. Observera att 1973 finns med båda vikterna. 10 öre 1986 finns med två olika myntmästarmärken: U resp. D. Myntset 1986 innehåller dock endast myntmästarmärke U, så glöm inte att skaffa m m D på annat sätt. 10-öringen upphörde att gälla som betalningsmedel efter 30 sept 1992.

5 öre 1972–1981 har 95% Cu + 4% Sn + 1% Zn medan 1981–1984 har 95% Cu + 5% Zn. Observera att 1981 finns med båda legeringarna. Det finns dock inget enkelt sätt att skilja dessa åt. 5-öringen och 25-öringen upphörde att gälla som betalningsmedel efter 30 juni 1985.

Referenser

Följande är en lista över referenser som visar var uppgifterna är hämtade i min artikel i SNT 3 · 94 samt referenser till ovanstående artikel:

Upplaga flyttningsmedalj, Medaljboken 1975

Upplaga mynttyper G VI A, Myntverket nov 1977

Kasset mynttyper G VI A, Myntverket apr 1982

10 kr 1972 för 80-årsfond, Skand. Num. 72-01.16

90 år för 80-årsfond, Frimärkshäfte 6.1.72

Upplaga 10 kr 1972, Skand. Num. 80-03.33

Upplaga 50 kr 1976, Myntverket maj 1979

Upplaga 200 kr 1980, Myntverket sep 1982

Legering 5 öre 1981, Myntverket apr 1982

Legering 1 kr 1982, Myntverket apr 1982

Mjukplastförpackning, Myntverket 1994

Samlarmynt 1991 och 1992, SNT 6 · 92 sid 163

Myntmedaljer och medaljmynt, SNT 3 · 94 sid 60

Uppgiften om upplaga för 10 öre 1986 U och D som jag tagit från Myntverkets nyhetsbrev 1987 är uppenbarligen felaktig. Krause/Mishler World Coins anger 10 öre 1986 U till 83,2 milj och 10 öre 1986 D till 17,2 milj, vilket låter mycket mera sannolikt. Krause/Mishler anger även 5 öre 1981 Cu/Sn/Zn till 19,8 milj och 1981 Cu/Zn till 35,2 milj.

Rättelse

Till slut bör kanske påpekas att tryckfelsniss i min artikel i SNT 3 · 94 sid 60 gjorde guldmynt till Ag när det naturligtvis ska vara Au.

PRESSKLIPP

Pengar och segermedaljer efter ett tredje världskrig

Den amerikanska nyhetstidningen *Time International* (July 4, 1994) berättar om hur Warszawapakten förberedde ett tredje världskrig in i minsta detalj. Särskilt gällde detta den Tyska Demokratiska Republiken. Att den kommunistiska sidan skulle vinna kriget var en självklarhet. Allt var förberett för segern.

Efter Tysklands enande (3 oktober 1990) har man i det forna östtyska försvarsministeriets källare hittat mängder av handlingar och föremål som vittnar om segervissheten. Där fanns tex 300 000 identitetshandlingar som skulle användas av ockupationsmyndigheterna – för civila, militärpolis och den sk Volkspolizei. Där fanns också Besatzungsgeld, dvs särskilda mynt och sedlar som skulle ersätta D-marken! I ett kassaskåp hittades epåletter hörande till en fältmarskalksuniform. Dessa skulle tilldelas överbefälhavaren över Nationalen Volksarmee (NVA) vid krigsutbrottet. Till sist fanns tusentals segermedaljer i olika utföranden som skulle utdelas till de segerrika trupperna.

Man undrar om NATO har motsvarande lager i sina källarutrymmen?

1/W

AUKTIONER

SVENSKA

- November
10 Stockholm, Svenska Föreningen
för Historiska Värdepapper
19-20 Stockholm, B. Ahlström

UTLÄNDSKA

- Oktober
1 Köpenhamn, Bruun-Rasmussen
& B. Ahlström (Hede del 3)
5 London, Baldwin
6 London, Spink
7 München, Patin Bank
7 Oslo, Oslo Mynthandel
8 Long Beach, Ponterio
10-12 München, Giessener Münz-
handlung
11-12 London, Spink
15 Berlin, Berliner Münzauktion
15 Köln, H. J. Knopek
24-25 Leu Numismatik
26-27 Zürich, Spink Taisei
31 Basel, Münzen und Medaillen
- November
2-5,7 Frankfurt, Peus
5 Köln, H. J. Knopek
7-8 Zürich, Sternberg
8 London, Spink
9-11 Köln, Münz Zentrum

MÄSSOR

UTLÄNDSKA

- Oktober
13-15 London, COINEX
28-30 Zürich, 23rd Zürich Internatio-
nal Coin Show

*De som önskar tillkännage
kommande auktioner eller mässor i
auktionskalendern ombedes
kontakta redaktionen, Kjell Holmberg.*

Föreningsmeddelanden

*inför t.ex. föredrag, möten och
auktioner sändes till
redaktionen senast den 1:a i månaden
före utgivning.*

- 14-15 Bussum, Laurens Schulman
14-16 New York, Bowers & Morena
16 Zürich, Spink Taisei
16-17 Sydney, Noble
17 Genf, Tradart
17-18 Maastricht, van der Dussen
21-22 München, Lanz Numismatik
22 London, Spink
23-25 München, Hirsch

KÖPER SÄLJER VÄRDERAR

Kvalitetsauktioner
två gånger per år

B. AHLSTRÖM MYNTHANDEL AB

Norrmalmstorg 1, 1 tr.
Box 7662 103 94 STOCKHOLM
Tel: 08-10 10 10 Fax: 08-678 77 77

SEDELNYTT

Storbritannien

£ 50, med porträtt av Elisabeth II på fram-
sidan och Sir John Houblon på baksidan.
Sedeln utges from 20 april 1994.

Storleken är 156 x 85 mm. Framsidans
färg: röd och brun. Baksidans färg: röd
och mångfärgad. Vattenmärket visar drott-
ning Elisabeth II. Säkerhetstråd finns in-
lagd vertikalt i sedelns vänstra mittel –
av sk "windowed" typ. Som ytterligare
skydd mot förfalskning finns vid högra
kanten på framsidan en "silverfolie" utfor-
mad som en ros och en medaljong. I me-
daljongen finns tryckt E II R.

Som motiv på baksidan finns en del av
bankens hus vid Threadneedle Street och
infällt bankens dörrvakt i 1700-talskläder.
Till höger om denna scen finns ett porträtt
av Sir John Houblon, som var Bank of
Englands första guvernör.

1W

Offentlig Auktion nr 80

31 OKTOBER 1994

Med bl. a. en mycket bra samling
svenska mynt innehållande många rariteter.
(100 guldmynt, 33 silvermynt)

*Den rikt illustrerade katalogen finns tillgänglig
runt 1 oktober 1994.*

Beställ den om du inte redan finns i vårt kundregister!

Münzen und Medaillen AG

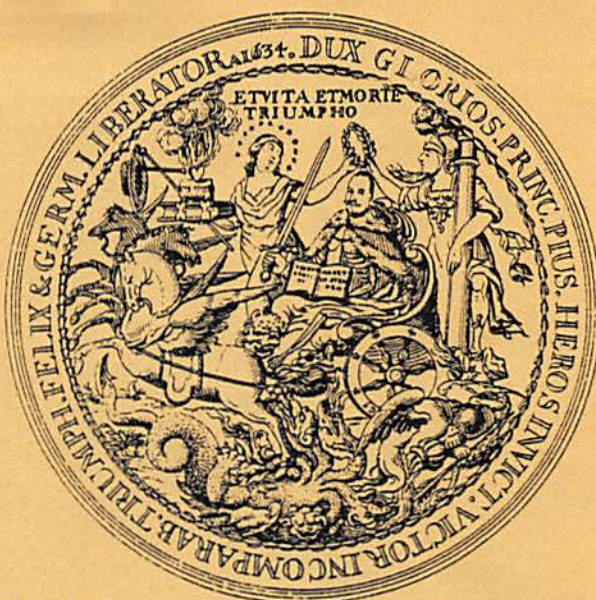
Malzgasse 25, P.O. Box 3647 a

CH-4002 Basel

Schweiz

Tel 009-41-61 272 75 44

Fax 272 75 14

Et. Brenner pinx. x. et. prae. pua. scilicet.

KOPIA AV GUSTAV II ADOLF-MEDALJ

Svenska Numismatiska Föreningens styrelse har vid sammanträde den 15 september 1994 beslutat göra följande uttalande. Myntintresserade över hela landet har fått ett reklam-erbjudande från Ingemar Wallin Myntrapport AB. Det rör sig om en kopia av Sebastian Dattlers medalj till minnet av Gustav II Adolfs begravning 1634. Erbjudandet presenteras bl a genom följande rubrik: " Till 400-årsminnet av Gustav II Adolfs födelse har hans 5 riksdalers prakt-medalj 1634 nypräglats".

Föreningen tar avstånd från denna utgåva av följande skäl. Det är inte fråga om en nyprägling - det förutsätter enligt accepterad terminologi att man har tillgång till originalstamparna. Det är alltså fråga om en kopia. Mångåriga erfarenheter visar att välgjorda kopior förr eller senare säljs som äkta sedan de moderna stämplarna/randskrift filats bort. I detta fall är det fråga om en ytterst välgjord kopia. Det enda som skiljer den från ett originalexemplar är att ett litet PM (signum för myntverket i Perth, Australien) i upphöjd relief placerats längst ner på framsidan samt att medaljen försetts med randskrift " 5 ounces 999 silver 1994 ".

Föreningen har i många år vänt sig emot företeelser som denna. Som exempel kan nämnas att Föreningen redan år 1970 tillskrev dåvarande Kungl. Maj:t med en anhållan om förbud emot kopiering av äldre avlysta svenska mynt och mot saluförande av sådana kopior. Detta föranledde motioner av riksdagsmän både i 1:a och 2:a kammaren i riksdagen. Likartade skrivelser avgavs också av dåvarande riksantikvarien Sven B F Jansson och dåvarande chefen för Kungl Myntkabinettet N L Rasmusson (se NNUM 1970 s 118 ff)

Internationella mynthandlarföreningen fördömde i ett uttalande 1965 bl a kopior av mynt som inte längre är giltiga betalningsmedel (se AINP publ 2 1967, NNUM 1967 s 264 f)

Vidare är Föreningen inställning sedan länge att numismatiska föremål som är kopior skall ha en tydlig instämpling av ordet " kopia " så att någon förväxlingsrisk ej kan uppkomma.

I det nu aktuella fallet saknas detta helt och Föreningen vill alltså varna för en framtida risk för förväxling med originalexemplar och samtidigt framhålla det olämpliga att den utgivits.

Svenska Numismatiska Föreningens styrelse har den principiella uppfattningen att all tillverkning av kopior av äldre numismatiska objekt - såväl svenska som utländska - bör på det bestämdaste undvikas. Kopior av detta slag kommer alltid att utgöra en fara för samlare.

Stockholm 1994-09-15

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Styrelsen